

Сільський зелений туризм в Україні – стратегічна складова розвитку сільських територій

<https://doi.org/10.17721/2786-4561.2024.4.special-8/19>

Батиченко С.П.¹, Мельник Л.В.²

¹Національний університет харчових технологій, м. Київ, Україна, lysil@ukr.net

²Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна, batychenko_sveta@ukr.net

Анотація. В статті розкрито теоретичні питання, які стосуються сільського зеленого туризму. Розкрито поняття сільського зеленого туризму, а також його різновиди мету та рівень активності туристів. Визначені основні передумови розвитку та функціонування сільського зеленого туризму в межах України. Визначена відмінна особливість сільського зеленого туризму, а саме це перебування туриста в екологічно чистому середовищі, що знаходиться на певній території віддаленій від урбанізованого середовища з можливістю безпосередньої участі у сільськогосподарських процесах. Описані види сільського зеленого туризму, які представлені на українському туристичному ринку. Виокремлено позитивний вплив сільського зеленого туризму на розвиток та функціонування сільських територій. Висвітлені проблеми розвитку сільського зеленого туризму в межах території України. А також зазначені перспективи та стратегічні цілі розвитку сільського зеленого туризму.

Ключові слова: сільський зелений туризм, агротуризм, екотуризм, агросадиби, сільська місцевість

Rural green tourism in Ukraine is a strategic component of the development rural areas

Batychenko S.¹, Melnyk L.²

¹ National University of Food Technologies, Kyiv, Ukraine

² Taras Shevchenko Kyiv National University, Kyiv, Ukraine

Abstract. The article discloses theoretical issues related to rural green tourism. The concept of rural green tourism is revealed, as well as its types of purpose and the level of activity of tourists (active-sports, active-educational, passive). The main prerequisites for the development and functioning of rural green tourism within Ukraine are determined. A distinctive feature of rural green tourism has been determined, namely, the tourist's stay in an ecologically clean environment, located in a certain area far from the urbanized environment with the possibility of direct participation in agricultural processes. The types of rural green tourism that are presented on the Ukrainian tourist market are described. Namely, agrotourism, which is a type of rural green tourism of both an educational and recreational nature, associated with the use of household farms or lands of agricultural enterprises, which are temporarily not used in the agrarian sphere. Recreational tourism using the capital housing fund on the estates of the owners and the available natural, recreational, historical-architectural, cultural-domestic and other assets of one or another area. Ecotourism, which is a scientific and educational type of rural green tourism, characteristic of rural areas and villages located within the territories of national parks, protected areas, natural parks, etc., where appropriate restrictions on loads on the territory and regulated types of recreational recreation are

provided. The positive impact of rural green tourism on the development and functioning of rural areas is singled out. The problems of the development of rural green tourism within the territory of Ukraine are highlighted. As well as the specified prospects and strategic goals of the development of rural green tourism.

Key words: *rural green tourism, agrotourism, ecotourism, agricultural estates, countryside*

Вступ. На сучасному етапі розвитку національної економіки України важливо зробити акцент на активізацію розвитку тих галузей, де наявний потенціал ще не вичерпаний повністю. Відповідно до цього, варто надати перевагу розвитку сільського туризму, який є однією з галузей, де Україна тільки починає розкривати свій потенціал.

Специфіка сільського туризму полягає не лише у задоволенні потреб споживачів у відпочинку, але й у його впливі на інші галузі сільського господарства. Цей вид економічної діяльності має потенціал стати ключовим фактором в посиленні інтеграційних процесів, що сприятиме загальному економічному зростанню країни.

Розвиток підприємництва у сфері сільського зеленого туризму має велике значення в контексті нашої складної економічної та військово-політичної ситуації, оскільки це є одним зі способів боротьби з безробіттям у сільських районах та джерелом додаткового доходу для місцевого населення. Україна володіє достатніми передумовами і можливостями для успішного розвитку сільського зеленого туризму, зокрема за рахунок природних та кліматичних умов, а також наявності культурної та історичної спадщини.

Наукові доробки у дослідженні питань розвитку сільського зеленого туризму як форми підприємницької діяльності в Україні, проблеми та перспектив розвитку туристичної сфери в межах сільської місцевості в останні роки здійснили Жибак М. М., Христенко Г. М. (Жибак, Христенко, 2021), Палюх В. В. Грабар Н. С. та Порока С. В. (Палюх, Грабар, Порока, 2021), Мовчан І. С. і Харченко В. О. (Мовчан, Харченко 2018), Саковська О.М. (Саковська, 2023), Стренковська А.Ю. та Євдокімова О.М. (Стренковська, Євдокімова, 2019), Ярема Л.В. (Ярема, 2020)

Метою дослідження є визначення основних проблем та перспектив розвитку зеленого туризму в Україні в сучасних умовах

Об'єктом дослідження виступає сільські українські території. А предметом – сільський зелений туризм в межах сільських територій України.

Матеріали і методи дослідження. Методологічною основою роботи є системний підхід вивчення соціально-економічних процесів і явищ функціонування сільського зеленого туризму. За допомогою індукції та дедукції, аналізу і синтезу досліджувались конкретні прояви й узагальнені характеристики розвитку сільського туризму, виокремлені переваги, проблеми та перспективи розвитку сільського зеленого туризму в межах України.

Результати та їх аналіз. Сільський зелений туризм є однією з високоприбуткових галузей світової економіки. Він посідає важливе місце серед факторів соціального і культурного розвитку, підтримання рівня й якості життя в країні. Активний розвиток туризму викликав жвавий інтерес до вимірювання впливу туризму на економічний розвиток країн та регіонів (Федірець, 2018).

Відпочинок на селі є одним з потужних стрижнів відродження та розвитку українського села, а також сприяє підвищенню економічного рівня регіонів України в цілому. Зелений туризм не тільки не виснажує наявні ресурси, але також підвищує якість життя місцевого населення, яке має економічні інтереси у збереженні та примноженні цих ресурсів. Розвиток сільського туризму сприяє зменшенню рівня безробіття серед сільського населення, залучаючи його до різноманітних сфер діяльності, включаючи не лише виробничу сферу, але й сферу послуг.

Сільський зелений туризм визнано окремим видом туризму, розвиток якого є пріоритетним напрямом державної політики у статтях 4 та 6 Закону України «Про туризм», № 324 від 15.09.1995 р. У законодавстві України сільський (зелений туризм) розглядається як одна із послуг, що може надаватися в рамках господарської діяльності особистих селянських господарств.

Визначення сільського туризму залишається предметом жвавих дискусій серед багатьох фахівців. Поняття «сільський зелений туризм» є багатофункціональним, комплексним та системним явищем, яке активно поширюється у господарському житті аграрних територій та сприяє їхньому економічному та соціальному розвитку в Україні. Провідні вчені-економісти ототожнюють дану категорію з туризмом, що базується в сільських садибах чи фермах, або взагалі у сільській місцевості, однак не включає відпочинок на своєрідних рекреаційних територіях. У широкому сенсі під сільським туризмом розуміють подорожі з метою відпочинку та релаксації населення, що передбачає розміщення в сільській місцевості із залученням приватного сектору (Стренковська, Євдокімова, 2019).

Особливістю сільського зеленого туризму є перебування туриста в екологічно чистому середовищі, що знаходиться на певній території віддаленої від урбанізованого середовища з можливістю безпосередньої участі у сільськогосподарських процесах, пов'язаних з обробітком землі, доглядом за тваринами, збором лісних ягід тощо (Саковська, 2023).

Збереження природного та культурного середовища, економічна підтримка добробуту місцевої громади, постачання туристам місцевих екологічних продуктів харчування є базовими пріоритетами розвитку та функціонування не лише діяльності в сфері сільського зеленого туризму, а й пріоритетами сталого еколого-економічного розвитку території регіонів країни.

Відповідно до мети та рівня активності туристів зелений туризм має наступні різновиди: 1) активно-спортивний, який включає в себе кінні, піші, велосипедні маршрути, рафтинг, катання на гірських та бігових лижах, сноубордах, скелелазіння, топографія та орієнтування у лісовій, гірській місцевостях, техніка в'язання вузлів; 2) активно-навчальний – арт-тури (навчання народним ремеслам) та етно-тури (приготування місцевих страв та напоїв, дегустація); 3) пасивний (лікувальний) – збирання ягід, трав, грибів, недовготривалі прогулянки, тематичні вечори, народні сра-процедури. Відповідно до даних різновидів сільський зелений туризм визначається своєю багатогранністю, і відповідно передбачає: екскурсійні маршрути, які є унікальною можливістю долучитися до джерел та витоків української духовності через засоби культури, літератури, мистецтва, а також піші, кінні та веломаршрути; ознайомлення з природними художніми ремеслами; доєднання до культури місцевого населення через побут, проживання у відповідному закладі розміщення, та ведення господарювання; а також відвідування історичних пам'яток пов'язаних з місцями життя і творчості відомих людей в сільській місцевості; відпочинок в межах природної екосистеми.

Сільський зелений туризм сприяє залученню міських жителів до традицій і побуту сільських жителів, дозволяє міським жителям відпочити від активного міського життя, змінити ритм життя більш розслаблений і долучитися до природи (Саковська, 2023). В Україні основними передумовами розвитку сільського (зеленого) туризму є: сільськогосподарські угіддя, які становлять 70 % земельного фонду держави, з 31% сільського населення; у сільській місцевості велика частка незайнятого або частково зайнятого працездатного населення (лише близько 10% працездатного населення працює в агровиробничій сфері за трудовими угодами); наявність готової до реалізації сільгосппродукції, 2/3 якої виробляється у приватних особистих селянських господарствах.

У кризових періодах 2020–2021 рр. сільський зелений туризм в Україні зазнав незначних показників розвитку, оскільки обмеження в зв'язку з пандемією COVID-19 змусили українську галузь туризму переорієнтуватися на розвиток інноваційних форм туристичної діяльності, однією з яких і став сільський зелений туризм. У сучасних умовах сільський

зелений туризм найбільш активно розвивається в межах таких регіонів як Карпати, Закарпаття, Полісся, Поділля та Буковина. На цих територіях туристи проявляють інтерес до різних форм зеленого туризму, включаючи спортивно-активний, активно-навчальний та пасивний. Крім того, ідеї спільної охорони навколишнього середовища, що є надзвичайно популярними в західних країнах, враховуються в розвитку туристичної індустрії. На сьогоднішній день у більшості країн Європи перспективним напрямком розвитку сільських територій є переорієнтація місцевого населення на несільськогосподарське підприємництво, до якого відноситься і зелений туризм.

На ринку в Україні розрізняють три види сільського зеленого туризму. По-перше, агротуризм, що є видом сільського зеленого туризму як пізнавального, так і відпочинкового характеру, пов'язаним з використанням підсобних господарств населення або земель сільськогосподарських підприємств, які тимчасово не використовують в аграрній сфері. Цей вид може не мати обмежень у навантаженні на територію і регламентуванні різновидів розважального відпочинку. По-друге, відпочинковий туризм використовуючи капітальний житловий фонд на садибах господарів та наявні природні, рекреаційні, історично-архітектурні, культурно-побутові та інші надбання тієї чи іншої місцевості. По-третє, екотуризм, що являється науково-пізнавальним видом сільського зеленого туризму, характерним для сільських місцевостей і сіл, розташованих у межах територій національних парків, заповідних зон, природних парків тощо, де передбачені відповідні обмеження щодо навантажень на територію та регламентовані види розважального відпочинку (Федірець, 2018).

Позитивний вплив на розвиток сільського зеленого туризму в Україні обумовлений рядом факторів, серед яких наступні: зростання попиту на відпочинок у сільських районах; наявність унікальної історично-етнографічної спадщини українських сіл; збереження національних традицій місцевості; різноманітні рекреаційні ресурси; висока екологічна чистота сільських територій; наявність вільних робочих ресурсів для обслуговування туристів; традиційна гостинність місцевих мешканців та доступність вартості відпочинку; можливість надання різноманітних додаткових послуг, таких як екскурсії, риболовля, збирання ягід і грибів, а також катання на конях.

Разом із тим, важливі проблеми, які ускладнюють розвиток сільського зеленого туризму в Україні, включають в першу чергу складну військово-політичну ситуацію в країні. Це призвело до того, що частина потенційних територій для сільського зеленого туризму опинилася під окупацією або стала зонами активних воєнних дій. Значна частина агросадиб не має відповідних засобів безпеки, таких як укриття, які б відповідали нормам безпеки. Відсутність відповідної нормативно-правової бази перешкоджає організації відпочинку на селі. Крім того, в країні відсутня категоризація господарств, що пропонують розміщення в рамках сільського зеленого туризму, що призводить до погіршення якості надання послуг. Не існує механізму раціонального та екологічно збалансованого використання природних та культурних ресурсів для потреб туризму. Недостатній рівень кваліфікації та обізнаність персоналу призводять до неякісного обслуговування туристів, а також низький рівень знання іноземних мов не сприяє привабливості іноземних туристів. Також варто відзначити відсутність маркетингової політики в цій галузі.

Розвиток та функціонування сільського зеленого туризму на території сільської місцевості позитивно позначається на економічній складовій сільської території. А саме, сприяє зниженню рівня безробіття в селі, підвищує рівень доходу та добробуту сільського населення додаткового залучення в економічний оборот сільськогосподарської продукції, яка стала товаром. І в подальшому відбувається припинення процесу відтоку молодого населення з сільської місцевості в місто.

Сільський зелений туризм включає не лише можливість розміщення в агрооселях, а також надання транспортних, медичних та розважальних послуг за потребою. Фінансові засоби, отримані через сільський зелений туризм через систему оподаткування, можуть бути

вкладені в соціальну сферу місцевих громад, що призводить до покращення та модернізації транспортної, медичної та освітньої інфраструктури.

Сільський зелений туризм має і комунікативно-інформаційний аспект, який сприяє розширенню соціально-культурних зв'язків, обміну досвідом, відродженню традицій та формуванню бережливого ставлення до природно-рекреаційних ресурсів. Проте, існує група споживачів послуг сільського зеленого туризму, які свідомо обирають місця для відпочинку, де збереглася самобутність територій і побуту сільського життя. Отже, потенціал для розвитку сільського зеленого туризму присутній у всіх сільських територіях, причому успішність цього процесу не обов'язково залежить від розвитку інфраструктури.

Сфера сільського зеленого туризму має ще одну характерну якість, пов'язану з природою та сутністю послуги. Туристичні послуги в значній мірі є нематеріальними, невідчутними та наповненими естетичним сприйняттям навколишнього середовища, що відрізняє їх від товарів та інших матеріальних благ. Специфічною складовою туристичного продукту в сфері сільського зеленого туризму є агрооселя. Цей комплекс послуг для відпочивальників включає проживання, обслуговування, харчування, транспортне та інформаційне забезпечення. Сільський зелений туризм виступає як потужний фактор розвитку сільських територій, сприяючи диверсифікації сільськогосподарського виробництва та відродженню сільського життя.

Перспектива успішного розвитку сільського зеленого туризму визначається процесами, які відбуваються в сільських господарствах, через перетворення обмежених ресурсів, якими вони володіють, шляхом їх наповнення та модифікації для підвищення їх споживчих характеристик. Диверсифікація туристичної діяльності стає необхідною умовою для розвитку туризму на довгострокову перспективу. Сільський зелений туризм - це не лише споглядання мальовничих пейзажів. Мешканці великих міст їдуть на село, щоб відпочити від цивілізації та навчитися різноманітних ремесл, адже господарі часто пропонують майстер-класи з гончарства, бджолярства, полювання, лозоплетіння тощо.

Процес розвитку сільського зеленого туризму демонструє свою двовекторність. Формування сільського зеленого туризму характеризується широким залученням особистих селянських господарств до надання ними послуг з проживання та харчування, водночас цей процес набуває сталого і організованого характеру і все більше здійснюється на базі агроосель, що утворилися з числа найбільш результативних в економічному аспекті особистих селянських господарств. Їх успішна організаційно-економічна трансформація та інституціоналізація статусу у суб'єкти ринкового характеру (фізичні особи-підприємці) дозволяє прогнозувати ймовірний напрям розвитку цього процесу, його зміст і характер, а отже, і можливості для впливу на його організаційний перебіг. Обидва напрями розвитку сільського зеленого туризму - у рамках особистих селянських господарств і на основі агроосель (у їх різних організаційно-правових формах) - можуть відбуватися за однієї ключової умови - наявності підприємницької ініціативи їх власників (Ярема, 2020).

Сільський зелений туризм є необхідною складовою програм комплексного соціально-економічного розвитку сіл. Приділення пріоритетності розвитку сільського зеленого туризму в Україні обумовлено нагальною необхідністю вирішення соціально-економічних проблем, що існують у сучасних сільських територіях. Туристичний потенціал сам по собі не забезпечує розвиток, якщо не буде ефективно використаний. Застосовуючи стратегічний аналіз туристичної галузі регіону, можна виявити напрямки зусиль, які сприятимуть підвищенню ефективності галузі. Це охоплює розвиток мережі туристично-інформаційних центрів, покращення координації діяльності туристичних агентів, створення нових туристичних маршрутів та шляхів тощо.

Сільський зелений туризм як вид підприємницької діяльності перебуває на стадії становлення, що закономірно породжує проблеми у сфері його інституції та державного регулювання. Вирішення проблем вимагає адекватних заходів, що сприятимуть інтенсифікації

процесу його становлення та розширенню масштабів локалізації. Досягти цього можна на основі застосування кластерного підходу. Тому забезпечення сприятливих умов для організації туристичної діяльності у всіх її проявах, зокрема у сфері сільського зеленого туризму, є важливим з позицій сільського розвитку як суспільно-економічного процесу (Ярема, 2020). Стратегічною метою розвитку сільського зеленого туризму в Україні повинно стати створення конкурентоздатного національного продукту, спроможного задовольнити вимогливих споживачів не лише на внутрішньому ринку, але й на міжнародному рівні. Це включає розширення переліку послуг для внутрішнього споживача та забезпечення комплексного розвитку рекреаційних територій та туристичних центрів, з урахуванням соціальних та економічних потреб їхнього населення.

Висновки. Сільський зелений туризм розглядається як перспективний напрямок розвитку, що базується на ресурсах сільського господарства та використанні потенціалу сільських територій. Це може стати важливим фактором економічного, культурного та соціального просування різних регіонів України.

Для подальшого розвитку цього сектору необхідно створити єдину нормативно-правову базу, яка б забезпечувала контроль та регулювання діяльності у цій сфері. Крім того, важливо провести категоризацію сільських баз відпочинку, розробити стимули для збільшення тривалості перебування в агрооселях, а також створити інформаційні центри у великих містах для інформування населення та задоволення інформаційних потреб туристів.

Крім того, проведення періодичних тренінгів та семінарів для власників сільських садиб, які займаються сільським туризмом, може значно покращити їхні навички та допомогти обмінюватися досвідом. Такий обмін знаннями сприятиме підвищенню якості послуг та прискорить розвиток сільського зеленого туризму в Україні.

References

- Fedirets O., Yarmola V., Moskovets S. (2018) Perspektyvy zelenoho turyzmu v Poltavskii oblasti [Prospects of green tourism in Poltava region]. *Infrastruktura rynku. Elektronnyi naukovo-praktychnyi zhurnal Prychornomorskoho naukovo-doslidnoho instytutu ekonomiky ta innovatsii*. № 15. Retrieved from <http://www.market-infr.od.ua/uk/15-2018> (in Ukrainian)
- Movchan I., Kharchenko V. (2018) Stan ta perspektyvy rozvytku silskoho (zelenoho) turyzmu v Ukraini [State and prospects of the development of rural (green) tourism in Ukraine]. *Stalyi rozvytok turyzmu na zasadakh partnerstva: osvita, nauka, praktyka: I Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Lviv: LTEU*. pp. 104-108 (in Ukrainian)
- Paliukh V., Hrabar N., Poroka S. (2021) Derzhavne rehuliuвання zelenoho turyzmu v Ukraini: monohrafiia [State regulation of green tourism in Ukraine: monograph]. Kh.: *NUTsZU*. 202p. (in Ukrainian)
- Sakovska O. (2023) Rol silskoho (zelenoho) turyzmu u terytorialnomu rozvytku Ukrainy [The role of rural (green) tourism in the territorial development of Ukraine]. *Infrastruktura rynku. Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvamy*. Vypusk 71. Retrieved from http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/71_2023/34.pdf (in Ukrainian)
- Strenkovska A., Yevdokimova O. (2019) Problemy ta prespektyvy rozvytku zelenoho turyzmu v Ukraini [Problems and prospects of green tourism development in Ukraine]. *Prychornomorski ekonomichni studii. Rozvytok produktyvnykh syl ta rehionalna ekonomika*. Vypusk 38-2. Retrieved from http://bses.in.ua/journals/2019/38_2_2019/10.pdf (in Ukrainian)
- Yarema L. (2020) Perspektyvy rozvytku silskoho zelenoho turyzmu [Perspective development of rural green tourism]. *Efektivna ekonomika*. №5. Retrieved from http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/71.pdf (in Ukrainian)
- Zakon Ukrainy «Pro turyzm» [Law of Ukraine «On Tourism»]. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (in Ukrainian)

Zelenyi turizm – perspektyvnyi napriamok biznesu v Ukraini [Green tourism is a promising direction of business in Ukraine]. Retrieved from <https://www.dominuslegal.com/zeleniy-turizm-perspektivniy-napryamokbiznesu-v-ukrayini/> (in Ukrainian)

Zhybak M., Khrystenko H. (2021) Silskyi zelenyi turizm yak innovatsiina forma pidpriemnytstva [Rural green tourism as an innovative form of entrepreneurship]. *Ahrosvit*, vol. 3, pp. 3–8. (in Ukrainian)